

PAR DIZAINERA JAUNRADES TIESISKO AIZSARDZĪBU

[1] **Maz zinām.** Pagājušajā gadā Latvijas Dizaineru savienībā un Mākslas akadēmijā notika sanāksmes, kas bija īpaši veltītas intelektuālā īpašuma tiesībām, turklāt Patentu valdē sniedzām neskaitāmas konsultācijas praktizējošiem dizaineriem. Visu šo sarunu galvenais secinājums ir, ka gan profesionāliem, gan arī vēl topošiem dizaineriem noteikti vajadzīgas labākas zināšanas par savu darbu aizsardzību. Vāja šo juridisko jautājumu izpratne dizaineru vidē un sabiedrībā kopumā kavē dizaineru jaunradi un traucē dizaina sekmīgai izmantošanai inovatīvos projektos.

[2] **Par ko te rakstīts.** Šā informatīvā materiāla uzdevums ir iespējami vienkārši apskatīt svarīgākos dizaina tiesiskās aizsardzības aspektus. Protams, viens raksts nevar kompensēt to, ka mākslas skolu audzēkņi un studenti, diemžēl, neapgūst sistemātisku intelektuālā īpašuma tiesību kursu. Raksts ir sastādīts bez atsaucēm uz literatūras avotiem, lai neapgrūtinātu lasīšanu. Te izklāstīto nevajag uzskatīt par neapstrīdamu patiesību, jo kāds cits autors šos pašus jautājumus varētu skaidrot citādi. Tiesu prakse dizaina jomā pagaidām ir ļoti šaura, Latvijā tādas būtībā nav, tāpēc daudz kas ir jāpieņem teorētiski. Piebildīšu, ka Patentu valdes darbinieki mazāk saskaras ar autortiesībām – mēs neesam šīs nozares speciālisti. Stipri neesam arī intelektuālā īpašuma ekonomiskajos aspektos. Tātad vairākus jautājumus, kas dizaineriem varētu būt svarīgi, mums izskaidrot ir grūti.

[3] **Divas iespējas.** Spēkā esošais tiesiskais regulējums dizaineru jaunrades rezultātus ļauj aizsargāt divējādi. Divas atšķirīgas intelektuālā īpašuma tiesību nozares ir izveidojušās ilgas attīstības rezultātā un jau kopš 19.gs. beigām nostiprinātas starptautiskos līgumos, kas veicina šo tiesību līdzīgu, saskaņotu piemērošanu dažādās valstīs. Un tādējādi dizaina tiesiskajai aizsardzībai var piemērot:

- 1) autortiesības (Latvijā – 2006.g. *Autortiesību likums*);
- 2) rūpnieciskā īpašuma tiesības, un to specifisku daļu – dizainparaugu tiesības (Latvijā – 2004.g. *Dizainparaugu likums*).

Atkarībā no darba rakstura un citiem apsvērumiem dizainers var izvēlēties, vai izmantot autortiesības vai dizainparaugu tiesības, taču ir arī iespēja abus šos režīmus izmantot vienlaikus, jo Latvijā ir spēkā t.s. kumulatīvās aizsardzības princips. Šajā tekstā mēģināts paskaidrot abus šos tiesību režīmus un to piemērošanu.

[4] **Kopīgā labuma dēļ.** Pirmais, kas autoriem jāapzinās – intelektuālā īpašuma tiesības nav un nevar būt absolūts viņu interešu garant. Jebkuru tiesību pamatā ir interešu līdzsvars starp indivīdu un sabiedrību. Tiesības aizstāv personas, arī autorus, ciktāl tas ir sabiedrības interesēs. Intelektuālā īpašuma tiesības pastāv un turpina attīstīties ar mērķi veicināt sabiedrības intelektuālo attīstību un jaunradi, jaunradītas informācijas un kultūras vērtību uzkrāšanu, pieejamību, apriti un godprātīgu komercdarbību ar tām. Šo tiesību uzdevums ir arī sniegt intelektuālo vērtību radītājiem iespēju atgūt veiktos ieguldījumus, lai tādējādi stimulētu jaunu darbu radīšanu. Tomēr tas nenotiek automātiski. Autoriem jāzina tiesību pamatjautājumi, lai spētu tās saprātīgi izmantot.

[5] **Es un naudiņa.** Intelektuālā īpašuma tiesību normas regulē personiskos un mantiskos tiesību aspektus. Arī dizaineriem, domājams, ir svarīgi gan tas, lai sabiedrība atzīst konkrēta dizainera ieguldījumu kādas produkcijas vai objekta radīšanā (autorība – tā sauktās morālās jeb personiskās tiesības), gan arī tiesības ļaut vai neļaut darbu izmantot un attiecīgi – saņemt atlīdzību par darba izmantošanu (mantiskās tiesības). Ir jāsaprot, ka šīs intereses var būt pretrunā ar citu personu interesēm. Sabiedrība ikdienā dizainu parasti uztver anonīmi: tās interese par personu, kas izveidojusi kāda izstrādājuma dizainu, ir daudz mazāka nekā par mākslas, mūzikas vai literāra darba autoru. Tai pašā laikā jebkurš uzņēmējs vai pasūtītājs cenšas pazemināt visas izmaksas, arī autoram izmaksājamo atlīdzību, lai gūtu lielāku peļņu.

AUTORTIESĪBAS

[6] **Literatūra, māksla... un arī dizains.** Autortiesības kā tiesību nozare ir orientēta uz literatūras un mākslas darbu aizsardzību. Autortiesību izcelsme meklējama laikmetā, kad tika radīta poligrāfijas spiede un sākās grāmatu iespiešana (angļu jēdziens ‘copyright’ – kopiju izgatavošanas tiesības). No tā izriet, ka atsevišķās daiļrades nozarēs autortiesību piemērošanai ir daudz ilgāka pieredze un izkoptākas formas nekā citās. Tomēr mūsdienās autortiesības piemēro plaši. Aizsargā arī jaunradi, kas attiecas uz mūzikas un dramaturģijas darbu izpildījumu, ierakstu, kinofilmu un raidījumu veidošanu, kā arī datoru programmatūru un datu bāzes. Starp dažādiem aizsargājamo darbu veidiem *Autortiesību likuma* 4.pantā ir nosaukti: dizaina darbi; audiovizuālie darbi; zīmējumi, glezniecības, tēlniecības un grafikas darbi un citi mākslas darbi; fotogrāfiskie darbi; celtni, būvju un arhitektūras darbu skices, projekti un risinājumi, pilnīgi vai daļēji uzceltas būves, pilsēt būvniecības, dārzu, parku un ainavu projekti un risinājumi; kartes, plāni, skices un plastiskie darbi, kas attiecas uz zinātnēm. Aizsargājamo darbu saraksts nav izsmeļošs (minēti arī „citi autoru darbi”), tāpēc jāpieņem, ka nekādas dizainera jaunrades izpausmes nevarētu izraisīt lielas problēmas, vismaz Latvijā.

[7] **Vai tad tā ir māksla?** Dažreiz tomēr norāda, ka dizaina darbam, lai to aizsargātu ar autortiesībām, ir jāatbilst augstiem jaunrades kritērijiem. Šādam apgalvojumam, mūsdiā, nav pamata, ciktāl ir runa par Latviju. Uz likumā nosauktajiem darbiem autortiesības ir attiecināmas pat tad, ja darbs nav pabeigts, turklāt „neatkarīgi no darba uzdevuma un vērtības, izpausmes formas un veida” (*Autortiesību likuma* 2.panta otrā daļa). Kādā preču zīmju strīdā prasītājs kā pierādījumu izmantoja faktu par autortiesību rašanās laiku un iesniedza tiesai darba pieņemšanas aktu no dizainera, ar konkrētu datumu. Atbildētājs uzskatīja, ka attiecīgais grafiskā dizaina risinājums (žurnāla „galviņa” – šrifta kompozīcija) vispār nevar tikt kvalificēts kā autortiesību objekts, jo ir pārāk vienkāršs, primitīvs, bet tiesa, atsaucoties uz iepriekšminēto normu, lēma par labu prasītājam. Priekšstats par augstu jaunrades kritēriju piemērošanu dizainam ir cēlies no dažu ārvalstu prakses, kur uz praktiski lietojamiem priekšmetiem (it īpaši – rūpniecības produkciju) autortiesības attiecinā ar lielām iebildēm. Ir valstis, kur autortiesības neatzīst, ja attiecīgajam priekšmetam ir funkcionāla vērtība vai ja tā tirāza pārsniedz noteiktu skaitli (piemēram, 50).

[8] **Nav autora darbs.** *Autortiesību likuma* 2.panta otrā daļa paredz, ka autortiesības attiecas uz literāriem, zinātnes, mākslas un citiem 4.pantā nosauktajiem darbiem. Tomēr kontekstā ar 1.pantu, kur sniegtas likumā lietoto terminu definīcijas, ir secināms, ka autortiesību normas aizsargā ne jau katru darbu. Aizsargā darbus, kuri ir „autora radošās darbības rezultāts”. Tātad darbs, kas kopēts no citas personas darba vai primitīvi kompilēts no vairākiem darbiem, nav aizsargājams. Autortiesības neaizsargā valsts un starptautiski atzītus simbolus un zīmes (karogus, ģerboņus, apbalvojumus), neaizsargā normatīvos aktus (likumus) un citus oficiālus dokumentus, neaizsargā informāciju par jaunumiem, faktiem un notikumiem. Kas ir jo sevišķi svarīgi – autortiesības (un intelektuālā īpašuma tiesības vispār!) neaizsargā idejas, metodes un procesus (6.pants). Aizsargāt var konkrētā formā materializētas idejas, tātad – autoru darbus.

[9] **Kā dabūt tiesības.** *Autortiesību likuma* 2.panta pirmā daļa nosaka, ka autortiesības pieder autoram, tiklīdz darbs ir radīts. Autortiesību piederības apliecināšanai nav nepieciešama šo tiesību reģistrācija vai kādas citas formalitātes. Šis katram autoram labvēlīgais princips, kas ir starptautiski atzīts, vienlaikus apgrūtina autortiesību īstenošanu, jo reizēm ir grūti pierādīt darba autorību vai tā rašanās laiku. Tāpēc autoriem ļoti ieteicams kārtot savu darbu uzskaiti, darbus parakstīt un datēt, censties tos parādīt izstādēs, publicēt. Tā sauktā „autortiesību prezumpcija” (8.pants) nosaka, ka uz publicēta (publiskota) darba vai pie reprodukcijas norādītais autors uzskatāms par autoru, ja vien netiek pierādīts pretējais. Taču dizaina darbu specifika var ierobežot šīs prezumpcijas piemērošanu. Tāpēc ir svarīgi saglabāt visus iespējamus pierādījumus par darba tapšanu: darbu pieņemšanas aktus un citus dokumentus, skices, piezīmes, fotodokumentus, datētas izdrukas no datora. Dažās valstīs praktizē darbu reģistrāciju, iesūtot tos īpašai iestādei vai privātai firmai kopā ar datiem par autoru un mērenu samaksu. Grūti pateikt, kāda juridiska nozīme šādi fiksētiem datiem par darbu būtu mūsu apstākļos. Latvijā tāda prakse nav izveidojusies. Ja dizaineram ir pierādījumi par konkrētā darba tapšanu, taču kāds cits apgalvo, ka šis darbs nav

attiecīgā autora jaunrades rezultāts, bet ir atdarināts vai kopēts no citas personas agrāka darba, pienākums to pierādīt gulstas uz pretējo pusi – personu, kas to apgalvo.

[10] **Es un pasūtītājs.** Īpaši noteikumi Autortiesību likumā paredzēti darbiem, kuriem ir vairāki autori (līdzautori), saliktiem darbiem, audiovizuāliem darbiem un darbiem, kas radīti darba devēja uzdevumā (9.–13.pants). Latvijas likums ir ļoti labvēlīgs autoriem, jo nosaka, ka tiesības uz darba attiecībās, darba devēja uzdevumā radītu darbu – pirmkārt ir autoram. Mantiskās tiesības uz darbu darba devējam vai pasūtītājam pāriet, ja noslēgts attiecīgs līgums. Līgumā var paredzēt, ka darba devējs (pasūtītājs) nosaka darba izmantošanas, pavairošanas, izplatīšanas, reproducēšanas un citus apstākļus. No tā izriet, ka jebkura pasūtītāja interesēs ir noslēgt šādu līgumu rakstveidā un tajā vienoties par visiem darba izmantošanas noteikumiem. Ja līguma nav, autors principā varētu mēģināt apstrīdēt darbības, ko vēlāk veic pasūtītājs. Izdevniecības, piemēram, bez līguma nemaz nesāk sadarbību ar topošas grāmatas autoru. Tomēr prakse neļauj droši apgalvot, ka rakstveida līguma neesamība vienmēr dos priekšroku autoram. Apstākli, ka autors par izstrādāto darbu saņēmis atlīdzību, var iztulkot tā, ka viņš ir piekritis darba izmantošanai.

[11] **Lai nosauc vārdu.** Darba autoram ir neatsavināmas (citām personām nepārejošas) personiskas tiesības uz autorību (tiesības tikt atzītam par autoru) un uz autora vārdu, t.i., tiesības pieprasīt, lai visās kopijās un publiskos pasākumos būtu pienācīgi norādīts autora vārds vai pseidonīms, vai arī, lai autora vārds netiktu minēts (likuma 14.pants). Šīs tiesības dizainers neapšaubāmi var realizēt attiecībā uz skici, metu un projektu, ko viņš radījis pats savām rokām, ja to demonstrē izstādē, reproducē grāmatā, žurnālā vai citā informācijas krājumā, arī Internetā, jo sevišķi, ja runa ir par specializētiem informācijas avotiem. Realizējot šīs tiesības attiecībā uz tirāžētiem amatniecības vai rūpniecības izstrādājumiem, kuros īstenots dizainera mets vai projekts, būtu jāņem vērā līgumā paredzētais un sabiedriskās intereses. Lai gan sabiedrībai ir simpātijas pret radošām personībām, ir pamats šaubīties, vai autora vārdam jābūt redzamam saistībā ar automobili, rakstāmgaldu vai kaklarotu ne tikai dizaina izstādē vai albumā, bet arī ikdienas lietojumā. Izņēmumi mēdz būt, tomēr šķiet, ka tas notiek retos gadījumos, kad autora rokraksts ir īpaši spilgts un priekšmetiem ir vairāk dekoratīvs, nevis funkcionāls raksturs.

[12] **Lai neaiztiek?** Lai gan starp autora personiskajām tiesībām ir nosaukta arī darba neaizskaramība (tiesības neļaut izdarīt pārveidojumus un papildinājumus darbā), iepriekšminētajā kontekstā par ierobežotām jāuzskata dizainera iespējas noteikt pasūtīta darba turpmākās izmantošanas apstākļus, vismaz attiecībā uz rūpniecības produkciju. Iztēlosimies situāciju, kad izstrādājums tiek tirāžēts ilgāku laiku, taču dizainera līgumā ar ražotāju nav noteikumu gadījumiem, kad ražotnē modernizē tehnoloģiju vai kādu no sākotnēji izmantotiem materiāliem nākas aizstāt ar citu. Ja dizaineram saglabātos absolūtas tiesības iebilst pret jebkādu, arī nebūtisku pārveidojumu, domājams, ka ražotāja/pasūtītāja un dizainera savstarpējās tiesiskās attiecības varētu tikt pakļautas neattaisnotām autora kaprīzēm. Cita situācija: dizainers izveido privātu interjeru, taču kaut kas tajā vairs neapmierina īpašnieku vai nav piemērots lietošanā, un interjers tiek pārveidots. Tā ir visai parasta prakse. Vai pret to iebilst ir pietiekams pamats? Tātad dizainera tiesības nepieļaut darba pārveidošanu nevar absolutizēt.

[13] **Cik samaksās.** Par autora mantisko tiesību galveno aspektu var atzīt tiesības saņemt atlīdzību par darba izmantošanu. Par to ar pasūtītājiem vai citiem turpmākiem izmantotājiem ieteicams precīzi vienoties rakstveida formā. Licences līgums vai līgums par darba izmantošanu ir pušu brīva vienošanās, un nekādu vispāratzītu honorāra likmju nav. Ja līgumā atlīdzības apjoms nav konkretizēts, strīda gadījumā to nosaka tiesa pēc saviem ieskatiem (likuma 41.pants). Taču Dizaineru savienība varētu izstrādāt rekomendācijas attiecībā uz dažādu dizaina darbu izcenojumiem un tās publiskot, teiksim, savā mājaslapā. Tad uz tām varētu atsaukties strīdu gadījumos, jo arī pasūtītājiem un tiesām būtu jāreķinās, ka tādas pastāv, lai arī ne kā vispārsaistošs normatīvs.

[14] **Cik ilgi.** Autortiesības ir spēkā visu autora dzīves laiku un vēl 70 gadus pēc autora nāves. Tas ļauj autora mantiniekiem turpināt saņemt atlīdzību par darba izmantošanu gadījumos, kad šīs tiesības nav pārgājušas citai personai, kā arī aizstāvēt mirušā autora vārdu. Protams,

sabiedrības morāle (ne vairs likums) nosaka to, ka darba autorību nedrīkst piedēvēt citai personai arī vēlāk.

[15] **Visu nevar aizliegt.** Autora tiesībām ir noteikti ierobežojumi. Darbus nevar aizliegt izmantot informatīviem, mācību un pētniecības mērķiem, kā arī specifiskām muzeju, bibliotēku, arhīvu un tiesvedības vajadzībām, tomēr jāievēro prasība norādīt autoru un darba nosaukumu. Publicētus darbus nevar liegt reproducēt personiskām vajadzībām. Īpašs regulējums paredzēts vizuālās mākslas, fotogrāfijas, arhitektūras, dizaina un lietišķās mākslas darbiem, kas pastāvīgi atrodas publiskās vietās (likuma 25.pants): nevar aizliegt tos reproducēt personiskām vajadzībām, informācijā, ziņās un notikumu apskatos vai pat ietvert citos darbos, ja vien nolūks nav komerciāls. Tas sniedz vismaz daļēju atbildi uz dizaineru bieži uzdoto jautājumu, ciktāl bez dizainera atļaujas un atlīdzības var izmantot tādu dizaina objektu attēlus, kuri atrodas sabiedriskos interjeros un ārtelpā.

[16] **Negaidīta nauda.** Tā saukto unikālā dizaina darbu autoriem – līdzīgi kā gleznotājiem – der zināt, ka vizuālās mākslas oriģināldarbu tālākpārdošanas gadījumos pastāv neatsavināmas autora tiesības saņemt atlīdzību (franču termins *droit de suite*; likuma 17.pants). Ja pēc tam, kad darbs pirmoreiz atsavināts citai personai, notiek tā publiska tālākpārdošana, izmantojot profesionālu starpnieku (izsolē, galerijā, mākslas salonā, veikalā, arī Interneta veikalā), autors ir tiesīgs saņemt līdz 5 % no tās neto summas (summas bez nodokļiem), ko saņem darba pārdevējs. No tā izriet, ka autoriem ir izdevīgi, ja mākslas darbi cirkulē galerijās un tiek pārdoti publiski.

[17] **Pārkāpums.** *Autortiesību likuma* 68.–71.pants satur noteikumus par autortiesību aizsardzību un pārkāpumiem. Ņemot vērā iepriekš minētos ierobežojumus, par pārkāpumu var atzīt dažādas darbības, ar kurām tiek aizskartas autortiesību subjekta (autora vai viņa tiesību pārņēmēja) personiskās vai mantiskās tiesības, ieskaitot darbu fiksāciju, publicēšanu, reproducēšanu, izplatīšanu jebkādā veidā bez atļaujas. Autortiesību subjekti var aizliegt darbu izmantošanu un prasīt, lai tiktu atzītas viņu tiesības, lai pārkāpējs pārtrauc prettiesiskās darbības, atjauno agrāko stāvokli, atlīdzina zaudējumus un morālo kaitējumu, kā arī, lai tiktu iznīcinātas darba prettiesiskās kopijas (kontrafakta eksemplāri). Var arī prasīt, lai tiktu pārtrauktas darbības, kas ir tikai sagatavošanās autortiesību pārkāpumam. Var vērsties ne tikai pret pārkāpēju pašu, bet arī pret starpnieku, kura pakalpojumi pārkāpumu padara iespējamu.

[18] **Kurš viņam sados?** Par autortiesību attīstības politiku Latvijā atbildīgā valsts institūcija ir Kultūras ministrija un tās Juridiskā nodaļa. Ministrijas mājaslapā norādīts, ka par autortiesību un blakustiesību praktisko aizsardzību atbild galvenokārt Iekšlietu ministrija un Ekonomikas policijas pārvaldes 7. (intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības) nodaļa. Šī norāde var maldināt autorus. Valsts pienākums ir radīt attiecīgas likumu normas, nodrošināt aizsardzības mehānismus, izveidot nepieciešamās institūcijas masveida likumpārkāpumu apkarošanai un institūcijas, kas izskata strīdus. Tomēr valsts pienākums nav iejaukties ikreiz, kad tiek aizskartas individuāla autora intereses. Intelektuālā īpašuma tiesības ir privātas tiesības un tās parasti pieskaita civilo tiesību nozarei. Gan morāliskie (personiskie), gan mantiskie tiesību jautājumi visā civiltiesību sfērā tiek regulēti līdzīgi. Līdz ar to strīdi par šo intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem pamatā ir civiltiesiski strīdi. Arī autortiesību subjektiem, ja ar domājamo pārkāpēju nevar vienoties tieši, ar attiecīgu civilprasību jāvēršas tiesā (par intelektuālā īpašuma tiesību īstenošanu un strīdu izskatīšanu sīkāk sk. atsevišķā šā raksta sadaļā). Prokuratūra un Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Ekonomikas policijas pārvalde, kuras kompetencē citstarp ir intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība, ir iesaistāma tikai gadījumos, kad autortiesību pārkāpumam tiešām ir sabiedriski bīstams, krimināltiesisks raksturs, ja pārkāpums ir apzināts, tīšs un tam ir komerciāli mērķi, kad nepieciešamas izmeklēšanas darbības u.tml. Latvijā šajos jautājumos mēdz būt pārspīlējumi. Iestādes reizēm nespēj veikt savas īstās funkcijas, būdamas aizņemtas ar kriminālprocesiem, ko iniciē personas, kuras šādi cenšas apkarot savus konkurentus biznesā.

[19] **Ko tad dara AKKA/LAA?** Dizaineri reizēm interesējas par iespēju izmantot biedrības „Autortiesību un komunikācijas konsultāciju aģentūra / Latvijas Autoru apvienība” (saīsināti

AKKA/LAA) pakalpojumus. Likums paredz, ka autortiesību subjektu mantisko tiesību aizsardzību var veikt mantisko tiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācija (63.pants). Tomēr šādas organizācijas galvenās funkcijas attiecas uz tiem autortiesību aizsardzības aspektiem, kurus „nevar nodrošināt individuālā kārtā vai šāda aizsardzība ir apgrūtināta”. AKKA/LAA pamatā strādā ar literāru darbu un mūzikas ierakstu daudzkārtējas izmantošanas gadījumiem periodikā, raidorganizācijās, izklaides vietās u.tml. Tātad nav šaubu, dizaineri var tur konsultēties, it īpaši, ja jau gadījies, ka dizainera darbs ticis bez atļaujas reproducēts. Tomēr nevajag lolot cerības, ka AKKA/LAA iejauksies katrā atsevišķā, gadījuma rakstura pārkāpuma gadījumā vai strīdā ar darba devēju (pasūtītāju). Tas nav viņu darbības profils. Der gan zināt, ka AKKA/LAA veic to maksājumu iekasēšanu, kas attiecas uz iepriekšminēto atlīdzību vizuālās mākslas oriģināldarbu tālākpārdošanas gadījumos.

[20] **Ārzemēs.** Saskaņā ar starptautiskajām autortiesību normām, proti, *Bernes konvenciju par literāro un mākslas darbu aizsardzību* (1886.g.), autoru darbi ir aizsargājami ne tikai valstī, kurā tie radīti, bet arī jebkurā citā konvencijas dalībvalstī. Par to, ka jūsu autortiesības varētu vispār neatzīt kādā citā valstī, nebūtu jāuztraucas, jo Bernes konvencija šobrīd aptver 164 dalībvalstis. Tomēr jāievēro, ka autora tiesību apjomu jeb robežas ārvalstīs nosaka attiecīgās ārvalsts likums un prakse, nevis Latvijas likums. Līdz ar to problēmas var rasties valstīs, kur autortiesību aizsardzība dizaina darbiem ir ierobežota vai kur tiesu praksē piemēro augstus jaunrades kritērijus. Papildu aspekts: ja šādā valstī, atšķirībā no Latvijas un citām Eiropas Savienības valstīm, dizainam nepiemēro kumulatīvās aizsardzības principu, tad nav iespējama konkrēta darba aizsardzība vienlaikus ar autortiesībām un dizainparaugu tiesībām. Ja izvēlēts viens no šiem aizsardzības veidiem, vairs nav iespējams atsaukties uz otru. Ja attiecīgais dizaina darbs šādā valstī ir bijis aizsargāts ar reģistrētām dizainparauga tiesībām, pēc to aizsardzības termiņa izbeigšanās nevar izmantot autortiesībām piemītošo priekšrocību – ilgo aizsardzības termiņu. Tātad, ja lietas kārtojamas ārpus Latvijas, piemēram, paredzēts eksportēt attiecīgu produkciju vai vienoties par tās ražošanu kādā ārvalstī, vispirms ir labi jāizzina tur pastāvošie noteikumi, lai izvēlētos mērķtiecīgāko risinājumu produkcijas aizsardzībai.

DIZAINPARAUGS

[21] **Dīvains nosaukums.** Kā noskaidrojām, ar autortiesībām var aizsargāt jebkurus dizaina darbus, kamēr netiek pierādīts, ka tie nav patstāvīgas jaunrades rezultāts. Turpretī par dizainparaugiem pareizi būtu saukt vienīgi tādus darbus dizaina jomā, kuri atbilst dizainparaugu aizsardzības kritērijiem rūpnieciskā īpašuma tiesību kontekstā un attiecībā uz kuriem ir veikti tie pasākumi, kādi tiesību aktos ir noteikti dizainparaugu aizsardzības iegūšanai.

[22] **Pastarīša problēmas.** Rūpnieciskais īpašums ir, pirmkārt, izgudrojumu patenti, kas veicina pētījumus un tehniskās izstrādes. Rūpnieciskais īpašums ir arī preču zīmes – atšķirtspējīgi apzīmējumi, kas identificē komersantus, atvieglina patērētāju izvēli un tāpēc veido pamatu uzņēmumu zīmolvēdības jeb brandinga politikai. Dizainparaugi, kas aizsargā oriģinālu produkcijas ārējo izskatu, šajā saimē ir tāds kā jaunākais brālis. Šis atzars izveidojies vēlāk, un tā principus ir ietekmējusi gan patenttiesību, gan preču zīmju tiesību joma, jo aizsardzības mērķi ir zināmā mērā līdzīgi. Tomēr dažādās valstīs spēkā esošie dizainparaugu aizsardzības noteikumi ir visai dažādi. Starptautiskās normas, piemēram, *Parīzes konvencija par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību* (1883.g.) prasa tikai to, lai dizains (*industrial design*) tiktu aizsargāts visās konvencijas dalībvalstīs, taču nenosaka, kā tas jā dara un kādiem noteikumiem jābūt. Pēdējos gadu desmitos starptautiskā sabiedrība aktīvāk cenšas vienoties par kopīgiem principiem un pieejām dizainparaugu aizsardzībā, jo tiek atzīts, ka dizaina aizsardzības nozīme pieaug, it īpaši starptautiskajā tirdzniecībā. Iniciatīva šajā jomā pieder Eiropas Savienībai (ES), kur visām dalībvalstīm savi likumi bija jā saskaņo ar attiecīgu ES direktīvu (1998.g.), lai atšķirības dizainparaugu regulējumā nekavētu preču brīvu apriti iekšējā tirgū.

[23] **Labās un sliktās puses.** Rūpnieciskā īpašuma jomā ir izstrādāti no autortiesībām atšķirīgi aizsardzības paņēmieni, kuru galvenais adresāts, kā jau liecina šīs tiesību nozares nosaukums, ir saimnieciskās intereses – ražošana, komercija. Galvenās atšķirības:

- 1) rūpnieciskā īpašuma tiesības pamatā iegūst, aizsardzības objektu reģistrējot attiecīgā valsts iestādē (Latvijā – Patentu valdē);
- 2) tiesību aizsardzības laiks ir īsāks (dizainparaugiem Latvijā – līdz 25 gadiem);
- 3) valsts ņem maksu par šo tiesību iegūšanu (reģistrāciju) un uzturēšanu spēkā.

Rūpnieciskā īpašuma tiesībām piemīt izteikti teritoriāls raksturs: tās jāreģistrē visās tajās valstīs, kur nepieciešama aizsardzība. Ārpus valsts, kurā tiesības reģistrētas, to pārkāpumus apstrīdēt ir grūti. Tas nozīmē, ka tiesību aizsardzībai lielā teritorijā, kādu potenciāli var aptvert starpvalstu tirdzniecība, ir lielas izmaksas. Galvenā priekšrocība salīdzinājumā ar autortiesībām: oficiālie reģistrācijas dati atvieglo tiesību pierādīšanu jebkurā strīdā.

[24] **Ko aizsargā.** Dizainparaugu aizsardzībā nav būtisku formālu ierobežojumu attiecībā uz darbu veidiem. Pieteikt aizsardzībai var telpiskus vai plakanus objektus, tie var būt jebkuri rūpnieciski vai amatnieciski darinājumi, izstrādājumu daļas vai rotājums, arī iepakojums, dažādi grafiski risinājumi, apdare, šrifti. Dizainparauga kopiespaaidu veido līnijas, plastika, forma, krāsas, izmantotie materiāli, virsmas struktūra utt. Izstrādājot attiecīgās ES normas, tika nolemts, ka dizainparauga estētiskā vērtība kā subjektīvs kritērijs nevar būt aizsardzības priekšnoteikums. To, vai izstrādājuma aizsardzība attaisnosies, noteiks tirgus. Tā ir būtiska atšķirība no bijušās PSRS noteikumiem par t.s. rūpnieciskajiem paraugiem. Tātad aizsargāt var jebkuru jaunu dizaina risinājumu neatkarīgi no tā, vai to izstrādājis profesionāls dizainers vai amatieris, uzņēmuma konstruktors vai students. Prakse liecina, ka bez problēmām reģistrē pat darbus, kuriem nav nekāda funkcionāla uzdevuma, izņemot dekoratīvo funkciju. Galvenie dizainparaugu aizsardzības kritēriji ir novitāte un individuāls raksturs. Dizainparaugu aizsargā tikai tad, ja izpildītas abas prasības, proti, ja tas ir jauns un ar individuālu raksturu.

[25] **Novitāte.** Novitāte jeb jaunums (*Dizainparaugu likuma* 5.pants) nozīmē, ka pirms dienas, kad izskatāmais dizainparaugs pieteikts reģistrācijai (pieteikuma datums), sabiedrībai nav ticis izpausts (nav bijis zināms) identisks dizainparaugs. Par identisku atzīst arī tādu risinājumu, kas atšķiras tikai nebūtiskās detaļās. Tomēr novitātei nekaitē apstākļi, ka dizainers pats (vai kāds cits ar viņa atļauju, vai arī bez atļaujas, bet tīši kaitējot) šo pašu dizainparaugu ir sabiedrībai izpaudis (demonstrējis izstādē, publicējis vai laidis tirgū), ja vien tas noticis ne agrāk kā 12 mēnešu periodā pirms reģistrācijas pieteikuma iesniegšanas („labvēlības periods”). No tā izriet, ka par dizainparauga reģistrāciju nav jāizlemj uzreiz pēc attiecīgā risinājuma izstrādāšanas. Var pavērot, kāda būs tirgus interese par to. Tomēr nedrīkst arī pārāk vilcināties, un ne tikai tāpēc, ka cits var pieteikt reģistrācijai šo vai līdzīgu dizainparaugu. Jāzina, ka Patentu valde nepārbaudīs, vai nav zināms agrāks identisks dizaina risinājums. Tātad – dizainers dizainparaugu aizsardzībai piesaka pats uz savu risku. Tiklīdz reģistrētā dizainparauga īpašnieks savas izņēmuma tiesības vērsīs pret domājamo pārkāpēju, lai aizliegtu tam komerciāli izmantot līdzīgu izstrādājumu, šī persona var izmantot identiska dizainparauga agrākas izpaušanas faktu, lai reģistrāciju apstrīdētu novitātes trūkuma dēļ.

[26] **Individuālais raksturs.** Dizainparaugam ir individuāls raksturs (6.pants), ja tā kopiespaids atšķiras no kopiespaida, ko atstāj jebkurš agrāk zināms dizainparaugs. Ja novitātes kritēriju var uzskatīt par absolūtu, tad individuālā rakstura vērtējums ir relatīvs: vai izskatāmais dizainparaugs kopiespaida ziņā pietiekami atšķiras no jau zināmiem, lai tā patstāvīga, neatkarīga aizsardzība būtu attaisnota. Datums, attiecībā uz kuru izdarāms vērtējums, ir tas pats – datums, kad izskatāmais dizainparaugs pieteikts reģistrācijai (pieteikuma datums). Var gadīties, ka dizainparaugs ir jauns, bet tam nav individuāla rakstura (vienkārši izsakoties: tas nav identisks, bet ir stipri līdzīgs jau zināmam dizainparaugam). Taču, ja dizainparaugam nav novitātes, tad skaidrs, ka tam vienlaikus nav arī individuāla rakstura.

[27] **Informēts lietotājs; jaunrades brīvība.** Gan vērtējot dizainparauga individuālo raksturu, gan salīdzinot dizainparaugus iespējamās strīdos un nosakot, vai dizainparauga īpašnieka tiesības pārkāptas, dizainparaugu salīdzinājumu (ir vai nav citāds kopiespaids) izdara attiecībā uz

„informētu lietotāju”. Ar to domāts nevis parasts patērētājs un arī ne dizainers, bet gan attiecīgās nozares speciālists – cilvēks, kas pazīst šīs nozares izstrādājumus. Vienlaikus ņem vērā „dizainera jaunrades brīvību”, proti, to, kādā mērā projektētais izstrādājums vai ražošanas nozare pieļauj vai nepieļauj brīvu jaunradi (6.panta otrā daļa; 8.panta trešā daļa). Ir nozares un izstrādājumi, kur iespējama tikai minimāla spēle ar formu, jo daudz ko nosaka funkcionāli apsvērumi, piemēram, aerodinamika, hidrodinamika vai nozarē vispārpieņemti risinājumi (piemēram, vieglo automobiļu vispārpieņemtās formas).

[28] **Nevar aizsargāt.** Neaizsargā tādas dizainparauga iezīmes jeb īpatnības, kuras ir tieši atkarīgas no izstrādājuma tehniskajām funkcijām vai nepieciešamības to izmantot savienojumā ar citu izstrādājumu (9.panta otrā un trešā daļa). Turklāt dizainparauga īpašnieks savas izņēmuma tiesības nevar vērst pret privātām, nekomerciālām darbībām, eksperimentiem ar attiecīgajiem izstrādājumiem un dizainparauga reproducēšanu informācijas vai mācību vajadzībām (13.panta pirmā daļa). Neaizsargā tādas sarežģītu tehnisku izstrādājumu detaļas (likumā teikts: kompleksā izstrādājumā iekļautas sastāvdaļas jeb komponentus), kuras nav redzamas, kad šis kompleksais izstrādājums tiek „normāli lietots”; par normālu lietošanu neuzskata tehnisko apkopi un remontu (4.panta otrā daļa).

[29] **Izņēmuma tiesības un to pārkāpums.** Ar dizainparauga reģistrāciju iegūto izņēmuma jeb ekskluzīvo tiesību galvenais saturs ir negatīvs: tās ir tiesības aizliegt šo dizainparaugu izmantot citām personām. „Dizainparauga izmantošana” ietver attiecīgu izstrādājumu izgatavošanu, to piedāvāšanu pārdošanai, laišanu tirgū, importu, eksportu un uzglabāšanu šādiem nolūkiem (12.pants). Salīdzinot tirgū esošo dizaina risinājumu ar reģistrēto dizainparaugu, vērtē, vai tas atstāj citādu kopiespaidu nekā reģistrētais, un vērtējumu atkal izdara attiecībā uz „informētu lietotāju”. Risinājumi, kuri informētam lietotājam neizraisa „citādu kopiespaidu”, var tikt atzīti par reģistrētā dizainparauga pārkāpumu, izņemot tos, kuri izpausti agrāk par dizainparauga pieteikuma datumu vai kuri pirms šā datuma izstrādāti un uzsākti izmantot, vai vismaz kuru izmantošanai veikti nopietni priekšdarbi („iepriekšlietojuma tiesības”, 14.pants). To sauc par „reģistrēta dizainparauga tiesiskās aizsardzības apjomu”. Pastāv uzskats, ka dizainparaugiem nedrīkst piešķirt plašu aizsardzības apjomu, lai patērētāju interesēs tirgū varētu koeksistēt daudzi risinājumi. Tāpēc pastāv dažādi aizsardzības ierobežojumi, kā arī tas, ka, piemēram, atšķirībā no preču zīmju aizsardzības, vērtējuma kritērijs nav vis „vidējā patērētāja”, bet gan speciālista – „informēta lietotāja” – priekšstats.

[30] **Neskaidrības pastāv.** Diemžēl jāatzīst, ka dizainparaugu aizsardzības normas, kas tātad jau zināmu laiku ir analogas visās ES dalībvalstīs, nav nedz viegli izprotamas, nedz viegli piemērojamas. Tās var atzīt par teorētiski līdzsvarotām un par lielu panākumu dizainparaugu tiesību attīstībā, ja zinām, ka konkrētie noteikumi dažādās valstīs bija ļoti atšķirīgi. Taču, kā jau teikts, pieredze strīdu izskatīšanā vēl ir nepietiekama. Tāpēc šo tiesību normu darbību, to, cik sekmīgi saskaņā ar tām īstenosies dizainparaugu aizsardzība, vēl izvērtēs laiks un tiesu prakse. To it īpaši noteiks Eiropas Savienības tiesas (agrāk – Eiropas Kopienu tiesas; EST jeb EKT; Luksemburgā) prakse, kuras kompetencē ir interpretēt ES tiesību normas un to piemērošanu. Katrā ziņā jau tagad iezīmējas vairāki strīdīgi aspekti. Viens no tiem ir jau minētais, – ka neaizsargā kompleksu tehnisku izstrādājumu komponentus, ja tie nav redzami, izstrādājumu normāli lietojot. Kad šie noteikumi pēc ilgām ES institūciju diskusijām tika pieņemti, esot uzskatīts, ka tādējādi netiks aizsargāts nekas no tā, kas, piemēram, atrodas zem automobiļa motora pārsega, lai attiecīgo dizainparaugu īpašnieki ar savu izņēmuma tiesību palīdzību nevarētu tīši kavēt tehnikas attīstību. Tomēr jāpiekrīt, ka nevar nepārprotami noteikt, tieši uz kādiem kompleksiem izstrādājumiem šis ierobežojums attiecas, un ir gandrīz neiespējami novilkt robežu, kur beidzas izstrādājuma „normāla lietošana”. Katram autobraucējam reizēm nākas motora vāku pacelt, un tad šie tehniskie komponenti (dzinēja bloks ar visiem pievadiem, radiators, gaisa filtrs u.c.) kļūst redzami. Turklāt, ņemot vērā to izstrādē ieguldītos resursus un palaikam vērtīgo estētisko rezultātu, jāšaubās, vai ir pareizi, ka to ārējo izskatu nevar aizsargāt. Kamēr prakse nav uzkrāta un normu interpretācija nav gluži skaidra, šādu – lietošanā neredzamu – izstrādājumu pieteikšana aizsardzībai ir riskanta. Patentu valde šādu izstrādājumu reģistrāciju neatsaka, taču cenšamies pieteicējus brīdināt.

[31] **Reģistrācijas pieteikums.** Persona, kas vēlas reģistrēt dizainparaugu Latvijā, iesniedz Patentu valdē dizainparauga pieteikumu, aizpildot noteikta parauga veidlapu un pievienojot dizainparauga attēlus 2 eksemplāros. Jānorāda dati par pieteicēju un dizaineru. Pieteicējs var būt dizainers pats vai arī persona, kura no dizainera pārņēmusi tiesības iegūt dizainparauga reģistrāciju. Jānorāda arī izstrādājumu veids, tas ir, jānosauc izstrādājums vai izstrādājumi, uz ko attiecas dizainparaugs. Attēli var būt fotogrāfiju vai zīmējumu veidā, melnbalti vai krāsaini, nepārsniedzot A4 formātu. Attēliem jābūt profesionālā kvalitātē, piemērotiem reproducēšanai; dizainparaugs jāattēlo uz neitrāla fona, bez traucējošiem objektiem. Ja dizainparaugs ir plakans, parasti pietiek ar vienu attēlu, bet ja dizainparaugs ir telpisks, jāiesniedz tik daudz dažādu skatu, lai kopumā būtu skaidri un pilnīgi atklātas dizainparauga īpatnības. Būtiskās detaļas der parādīt atsevišķi, tuvplānā. Prakse liecina, ka paša pieteicēja interesēs ir attēlos iespējami pilnīgi parādīt visas dizainparauga īpatnības: jo sliktāki attēli un to mazāk, jo grūtāk pēc tam pierādīt reģistrētā dizainparauga pārkāpumu.

[32] **Kā iesniegt.** Pieteikuma veidlapas paraugu un sīkākas ziņas par pieteikuma sastādīšanu var atrast Patentu valdes Interneta mājaslapā (<http://www.lrpv.gov.lv>), sadaļā 'Dizainparaugi'. Rīdziniekiem noteikti visērtāk ir pieteikumu iesniegt personiski, jo tad ir iespēja Patentu valdē uz vietas konsultēties par visiem pieteikuma noformēšanas jautājumiem un turpmākajām darbībām. Tā arī vislabāk var nodrošināt pieteikuma konfidencialitāti. Pieteikumu var sūtīt pa pastu (labāk – ierakstītā sūtījumā), sūtījumu nodrošinot tā, lai attēli netiktu bojāti. Nekādā ziņā nevajag pieteikumu sūtīt pa faksu, jo tad attēli pienāk neskaidri, un tādiem pieteikuma datumu nevaram piešķirt. Pagaidām nav iespējams pieteikumus iesniegt elektroniskā formā. Patentu valde atrodas Rīgā, Citadeles ielā 7/70 (pretim Zemkopības ministrijas augstceltnei un blakus koncertzālei „Ave Sol”). Apmeklētāju pieņemšanas laiks ir darbdienās no plkst. 9–12 un no 13–16; piektdienās un pirmssvētku dienās līdz plkst. 15.

[33] **Cik jāmaksā.** Patentu valdes mājaslapā atrodamas arī valsts nodevu likmes par dizainparauga pieteikuma iesniegšanu, reģistrāciju un oficiālo publikāciju. Pirmā – t.s. pieteikuma nodeva – iemaksājama Valsts kases attiecīgā kontā ne vēlāk kā mēneša laikā no pieteikuma iesniegšanas dienas (ja to nokavē, pieteikuma datums tiek pārcelts uz nodevas samaksas dienu), bet nodeva par reģistrāciju un publikāciju jāmaksā pēc Patentu valdes uzaicinājuma. Vienkāršākajā gadījumā dizainparauga reģistrācija (ja reģistrāciju piesaka uzņēmums) izmaksā LVL 30+45=75. Lētāk ir, ja reģistrācijas pieteikumu iesniedz dizainers (konkrētā dizainparauga autors) pats, proti, LVL 12+18=30, bet, ja dizainparauga autors un pieteicējs ir skolēns, students vai pensionārs, – LVL 6+9=15. Šīs summas attiecas uz gadījumu, kad pieteikumā ir viens dizainparaugs un publicēts tiek viens attēls., tomēr parasti ir jāpublicē vairāki attēli katram dizainparaugam.

[34] **Vairākus reizē.** Ja vienā pieteikumā ietver vairākus dizainparaugus, maksa par katru no tiem iznāk zemāka. Šādā t.s. „kompleksā pieteikumā” (*Dizainparaugu likuma* 16.pants) var ietvert tikai tādus dizainparaugus, kuri attiecas uz vienu un to pašu nozari (mēbeles, transportlīdzekļi, aparāti u.tml.). Proti, pieteikumā ietvertajiem izstrādājumiem jāattiecas uz vienu un to pašu klasi saskaņā ar Dizainparaugu starptautisko klasifikāciju (Lokarno klasifikācija). Uzņēmums ir rotājumi, ornamentāla rakstura dizainparaugi, kuri var attiekties uz dažādiem izstrādājumiem. Lokarno klasifikāciju var izpētīt turpat Patentu valdes mājaslapā, lai gan, ja būs pieļauta kļūda, to varēs labot. Ja pieteikums neatbilst šiem noteikumiem, Patentu valde uzaicina to sadalīt vairākos pieteikumos, lai neatbilstību novērstu. Tā gan tiek zaudēts laiks un procedūra sadārdzinās, taču var saglabāt pieteikuma datumu, kas ir pats svarīgākais. Īpaši izdevīga ir šādas kompleksas reģistrācijas uzturēšana spēkā, jo jāmaksā kopumā par reģistrāciju, nevis par katru dizainparaugu atsevišķi. Vienā pieteikumā apvienot vairākus variantus mēs iesakām arī tad, ja dizainers vēlas aizsargāt „ideju”, proti, kādu konceptuālu dizaina risinājumu. Kā jau teikts, ideju aizsargāt nevar, bet var mēģināt aizsargāt vienlaikus daudzus šādas idejas konkrētā īstenojuma variantus.

[35] **Aizsardzības termiņš.** Dizainparauga reģistrācija notiek uz pieciem gadiem, skaitot no pieteikuma datuma. Reģistrāciju var vairākkārt atjaunot, pavisam līdz 25 gadiem (5+5+5+5+5). Nodeva, kas jāmaksā, reģistrāciju atjaunojot, ir ar katru nākamo reizi lielāka, jo ilgi uzturēt spēkā

iegūtās izņēmuma tiesības (un attiecīgi – ekskluzīvu stāvokli tirgū) ir attaisnojams tikai tad, ja dizainparauga reģistrācijai ir ekonomiska nozīme, – ja tas dod peļņu.

[36] **Var pievienot.** Piesakot reģistrācijai plakanu dizainparaugu, papildus attēlam var iesniegt izstrādājuma paraugu, piemēram, tapetes vai auduma gabalu. Tad aizsardzības apjomu precīzē šis paraugs. Pieteikumam var pievienot īsu dizainparauga aprakstu, kas paskaidro attēlos vai paraugā redzamo, taču jāņem vērā, ka apraksts aizsardzības apjomu neietekmē. Tāpēc nav nozīmes aprakstīt kaut ko, kas iesniegtajos attēlos nav saskatāms, vai norādīt, ka iespējami arī citādi risinājumi (varianti), citāds krāsu salikums, cits materiāls utt.

[37] **Saglabā slepeni.** Pieteicējs var lūgt atlikt dizainparauga publikāciju līdz 30 mēnešiem no pieteikuma datuma (*Dizainparaugu likuma* 19.pants). Tā tiek iegūts kritiskais pieteikuma datums, kuru ņems vērā, kad dizainparaugu salīdzinās ar citiem, bet pieteiktais dizainparaugs uz laiku tiek saglabāts slepenībā, lai to nepasteigtos atdarināt kāds negodprātīgs konkurents. Nepieciešamība dizainparaugu neatklāt agrāk par noteiktu brīdi visbiežāk varētu būt modes dizaina nozarē.

[38] **Ko iestāde nespēj.** Patentu valde, kā jau teikts, nepārbauda pieteiktā dizainparauga atbilstību likumā noteiktajiem aizsardzības kritērijiem. Ja pieteikumā nav formālu trūkumu un attēli ir kārtībā, dizainparaugu reģistrē pēc mēneša vai diviem; tas saistīts ar oficiālo publikāciju, kas notiek reizi mēnesī. Mūsdienās ir vispāratzīts, ka rūpnieciskā īpašuma iestādes nespēj veikt dizainparaugu novitātes un citu tiesiskās aizsardzības priekšnoteikumu izpildes izvērtēšanu. Tāda pārbaude, t.s. „pilnā ekspertīze”, attiecībā uz dizainparaugiem praktiski nav iespējama. Pat ja dizaineri to uzskatītu par lietderīgu, grūti attaisnot izmaksas, jo tas prasītu milzīga informācijas daudzuma izskatīšanu un lielu skaitu īpašas kvalifikācijas ekspertu. Turklāt iestāde vienalga nevarētu sniegt garantiju, ka kaut kur pasaulē jau nav bijis analogs dizaina risinājums. Tāpēc dizainparaugus reģistrē, tikai pārbaudot pieteikuma atbilstību formālām prasībām, bet dizainparauga tiesiskā spēka izvērtējumu atstāj tirgum. Reģistrācija tādējādi notiek relatīvi ātri un lēti, taču jānodrošina mehānisms tās apstrīdēšanai. Reģistrāciju apstrīdēt, kad tam ir pamats, var administratīvi, triju mēnešu laikā kopš dizainparauga oficiālās publikācijas iesniedzot Patentu valdē t.s. iebildumu, kam pievienoti attiecīgi pierādījumi (iebildumu izskata Patentu valdes Apelācijas padome), vai arī vēlāk tiesā – jebkurā laikā. Tomēr apstrīdēšanas gadījumi ir visai reti.

[39] **Īstā persona.** Patentu valde nepārbauda arī to, vai dizainparaugu reģistrācijai ir pieteikusi persona, kura bija tiesīga to darīt. Līdzīgi kā autortiesību jomā, likums dod priekšroku dizaineram, ja dizainparaugs ir radīts, pildot darba uzdevumu, ja vien līgumā ar darba devēju nav paredzēts citādi (*Dizainparaugu likuma* 10.pants). Tomēr ir ļoti ieteicams līgumā ar darba devēju (pasūtītāju) paredzēt skaidrus noteikumus par darba izmantošanu, ieskaitot to, vai izstrādāto dizainparaugu paredzēts pieteikt reģistrācijai un kas to darīs, kādā apjomā autoram saglabāsies autortiesības, visus atlīdzības jautājumus utt. Ja puses var tā vienoties, var paredzēt papildu atlīdzību, ja attiecīgo izstrādājumu ražo ilgi vai lielā tirāžā. Lai izvairītos no pārsteigumiem, ko var sagādāt negodprātīgs pasūtītājs, lielāku darbu izstrādi, pieņemšanu un arī samaksu noteikti vajadzētu sadalīt pa posmiem (piemēram: sākotnējās skices, detaļu izstrāde, galīgais dizainprojekts, makets vai paraugs ražošanai, autoruzraudzība ražošanā). Ir nācies dzirdēt sūdzības, ka pasūtītājs, uzdevis darbu (iespējams, pat vairākiem dizaineriem vienlaikus), apskata pirmās skices, paziņo, ka tās viņam neder un par darbu nemaksā. Nepatīkamākajā gadījumā pasūtītājs skices piesavinās un nodod tālākai izstrādei citam dizaineram, kas vēlāk figurē kā vienīgais autors. Tomēr bieži par līdzvainīgu jāatzīst pats dizainers, kurš, nenoslēdzot precīzu līgumu, šādu iespēju vieglprātīgi pieļāvis.

[40] **Ko iesākt pret neīsto.** Ja dizainparaugu reģistrācijai pieteikusi persona, kam saskaņā ar likuma vai līguma noteikumiem nebija tiesību to darīt, var prasīt, lai tiktu atzītas tiesīgās personas tiesības uz dizainparaugu. Jāsaprot, ka šo noteikumu var izmantot ne tikai dizainers pret darba devēju, bet arī darba devējs pret dizaineru – gadījumā, ja mantiskās tiesības uz dizainparaugu ar līgumu nodotas viņam. Ja reģistrācijas pieteikumu iesniegusi viena persona (piemēram, viens no dizainparauga autoriem), neņemot vērā, ka arī citai personai (vai personām) ir tiesības uz to, var

prasīt, lai arī šo citu personu (vai personas) atzītu par dizainparauga līdzīpašnieku (līdzīpašniekiem). Šādu strīdu izskatīšana nav Patentu valdes kompetencē. Attiecīga civilprasība iesniedzama tiesā, turklāt nedrīkst nokavēt triju gadu termiņu, kopš dizainparaugs oficiāli reģistrēts un publicēts (*Dizainparaugu likuma* 46.pants). Pastāv arī cita iespēja (arī, ja minētais termiņš nokavēts): var tiesā prasīt, lai reģistrētais dizainparaugs tiktu atzīts par spēkā neesošu (37.panta pirmās daļas 3.punkts). Tā var novērst vismaz iespēju, ka prettiesiski iegūtās tiesības tiktu vērstas pret tiesīgo personu, liedzot tai patstāvīgi izmantot savu dizainparaugu. Galējos gadījumos, ja dizainers ar vardarbību vai šantāžu piespiests atteikties no dizainparauga autorības vai tam uzspiesta nepamatota līdzautorība, var piemērot krimināltiesību normas (*Krimināllikuma* 147.pants).

[41] **Izmantot saimnieciski.** Rūpnieciskais īpašums, arī dizainparaugi, funkcionē līdzīgi citiem īpašuma veidiem, un īpašnieki tos var iesaistīt civiltiesiskā (saimnieciskā) apritē (*Dizainparaugu likuma* 41.–44.pants). Reģistrētu dizainparaugu var, piemēram, pārdot, dāvināt, iekļāt, ieguldīt uzņēmuma pamatkapitālā; to var saņemt mantojumā. Var izsniegt citai personai vai personām dizainparauga izmantošanas licenci, pašam saglabājot īpašumtiesības un iespēju noteiktās robežās kontrolēt licenciāta (licences ņēmēja) darbības. Licences līgumu var reģistrēt Patentu valdē. Ja dizainers meklē uzņēmumu, kas attiecīgo izstrādājumu ražos, var jau reizē ar pieteikuma iesniegšanu (vai vēlāk) paziņot Patentu valdei par gatavību slēgt licences līgumu ar jebkuru ieinteresētu personu („atklātā licence”); tas ļauj ietaupīt pusi no turpmāk maksājamo nodevu summām. Tomēr jāreķinās, ka arī uzņēmējs izvirzīs savus noteikumus. Lai nekļūdītos, sagatavojot attiecīgos līgumus, katrā ziņā ir vēlams piesaistīt kvalificētu juristu. Viens no iespējamiem risinājumiem ir vienoties ar ražotāju, ka dizainparauga reģistrācija būs kopīpašums. Kopīpašuma gadījumā svarīgi, ka iespējamie ienākumi no tā dalāmi samērīgi (proporcionāli īpašuma domājamām daļām) un neviens no kopīpašniekiem (līdzīpašniekiem) nav tiesīgs rīkoties bez citu līdzīpašnieku piekrišanas (*Dizainparaugu likuma* 10.panta otrā daļa, *Civillikuma* 1067. un turpmākie panti).

[42] **Aiz robežām.** Tādējādi galvenajos vilcienos esam apskatījuši dizainparaugu tiesību iegūšanu Latvijā, taču dizaineriem bieži vien ar to nepietiks. Kā jau teikts, rūpnieciskā īpašuma tiesībām piemīt izteikti teritoriāls raksturs, un tās jāreģistrē visās tajās valstīs, kur nepieciešama aizsardzība. Reģistrāciju ārvalstīs var iegūt trejādi:

1) katrā ārvalstī, kur nepieciešama aizsardzība, atsevišķi, atbilstoši vietējam likumam (nacionālā reģistrācija);

2) Eiropas Savienībā saskaņā ar *Padomes 2001.gada 12.decembra Regulu (EK) Nr. 6/2002 par Kopienas dizainparaugiem* (turpmāk – *Kopienas dizainparaugu regula*; Kopienas dizainparauga reģistrācija);

3) saskaņā ar dizainparaugu starptautiskās reģistrācijas noteikumiem – tajās valstīs, kas ir *Hāgas vienošanās par dizainparaugu starptautisko reģistrāciju 1999.gada Ženēvas akta* (turpmāk – *Ženēvas akts*; starptautiskā reģistrācija) dalībvalstīs.

[43] **Reģistrācija ārvalstī.** Piesakot dizainparauga reģistrāciju ārvalstī nacionālās reģistrācijas kārtībā, ir jāpārziņā vietējie normatīvie akti un pieteikums attiecīgi jā sagatavo pēc to prasībām. Svarīgi, ka jautājums par to, cik plaši dizainparaugs aizsargājams, jārisina ātri. Nedrīkst nokavēt 6 mēnešu termiņu kopš tā paša dizainparauga pieteikšanas reģistrācijai Latvijā. Šajā termiņā piesakot dizainparaugu ārvalstī, var atsaukties uz pieteikumu Latvijā un iegūt t.s. prioritātes (konvencijprioritātes) datumu no Latvijas pieteikuma. Ārvalsts iestādē ir jāiesniedz Patentu valdes apstiprināta Latvijā iesniegtā pieteikuma kopija. Ja prioritāti nepieprasa vai ja ārvalsts iestāde to kaut kādu iemeslu dēļ nepiešķir, dizainparauga novitāti varēs viegli apstrīdēt, jo Patentu valdes veiktā tā paša dizainparauga publikācija droši vien būs agrāka par pieteikuma datumu ārvalstī, un to varēs pretstatīt ārvalstī iesniegtajam pieteikumam. Vēl svarīgāk tas ir gadījumos, kad dizainparaugs pirms pieteikuma iesniegšanas Latvijā jau ticis izpausts. Valstīs, kur nepastāv „labvēlības periods”, proti, kur netiek pieļauts, ka dizainparaugs, nekaitējot novitātei, varētu tikt izpausts pirms pieteikuma datuma (t.i., daudzās valstīs ārpus ES), novitāti varēs apstrīdēt, attiecīgajam pieteikumam pretstatot dizainera paša Latvijā veiktās darbības.

[44] **Dārgs prieks.** Tomēr pati būtiskākā problēma, reģistrējot dizainparaugus ārvalstīs, laikam ir reģistrācijas izmaksas. Salīdzinot ar valsts nodevām Latvijā, augstākas parasti izrādās ne tikai oficiālās maksas (nodevas). Parasti vēl ir jāmaksā arī honorārs pieteicēja pārstāvim reģistrācijas iestādē. Vairums valstu izmanto Parīzes konvencijā atļauto iespēju pieprasīt, lai ārvalsts pieteicējs ieceļ sev vietējo pārstāvi, un tad jāreķinās ar šāda pakalpojuma iespējami augsto cenu. Ja dizainers sadarbojas ar ārvalsts ražotāju, varbūt izdevīgāk būs, ja šis uzņēmums kārtos reģistrāciju savā valstī un arī ārpus tās. Ja reģistrācija jākārt vienlaikus vairākās valstīs, procedūras kopumā ir dārgas un pietiekami sarežģītas. Lai gan Patentu valde nekad neatsaka vienkāršas konsultācijas šādos jautājumos, mums tomēr nav iespējams iedziļināties visos reģistrācijas aspektos dažādās valstīs, un mēs neesam tiesīgi sniegt pakalpojumus attiecīgu pieteikumu sagatavošanai. Tāpēc dizaineram jāsaistās ar kādu no Latvijā praktizējošiem patentpilnvarniekiem (sk. Profesionālo patentpilnvaroto sarakstu Patentu valdes mājaslapā), kurš palīdzēs izkalkulēt labāko aizsardzības taktiku un tālāk izmantos savu ārvalstu kolēģu palīdzību.

[45] **Kopienas dizainparaugs.** Pēdējos gados stipri samazinājies Latvijā nacionālā kārtībā iesniegto dizainparaugu pieteikumu skaits no ārvalstīm, jo ārvalstu pieteicēji labāk izvēlas reģistrēt t.s. Kopienas dizainparaugus, kas ir spēkā uzreiz visā ES teritorijā – 27 valstīs. Šo procedūru ir izdevīgi izmantot arī jebkurai Latvijas pieteicējam, turklāt dizainparaugam nav jābūt vispirms reģistrētam Latvijā, jo ar Kopienas dizainparaugu tiek iegūtas tiesības arī attiecībā uz Latviju. Reģistrācijas noteikumi *Kopienas dizainparaugu regulā* ir visai līdzīgi Latvijas likumā paredzētajiem. Tomēr dizaineriem jāņem vērā, ka tiesības uz darba devēja uzdevumā izstrādātu Kopienas dizainparaugu (atšķirībā no Latvijā noteiktā) var atzīt darba devējam, ja citādi nav noteikts līgumā. Pieteikumu var iesniegt vai nu ar Patentu valdes starpniecību, vai arī tieši ES iestādei – Iekšējā tirgus saskaņošanas birojam (ITSB, angļiski OHIM, spāniski OAMI), kas atrodas Alikantē (Spānijā). Pieteikumu var iesniegt arī elektroniski. Sīkāku informāciju par Kopienas dizainparaugiem un to pieteikšanu var iegūt ITSB mājaslapā (<http://oami.europa.eu>) vai Patentu valdē. Pieteikumu var sagatavot latviešu valodā, taču jānorāda arī t.s. otrā valoda (kurā notiks turpmākā saziņa ar iestādi vai arī ar trešajām personām, strīda gadījumā). Par otro valodu jāizvēlas kāda no ITSB darba valodām (angļu, franču, spāņu, itāliešu, vācu). Galvenā priekšrocība, ja neņem vērā nozīmīgo teritoriālo efektu, ir procedūras relatīvi zemās izmaksas: Kopienas dizainparaugu var reģistrēt, samaksājot tikai 350 eiro (reģistrācija – 230, oficiālā publikācija – 120). Reģistrējot katrā dalībvalstī nacionālajā kārtībā, kopā būtu tūkstoši. Tāpat kā reģistrējot Patentu valdē, arī Kopienas dizainparaugu reģistrācija izmaksā lētāk, ja vienā pieteikumā apvieno vairākus dizainparaugus.

[46] **Riskantāk.** Tomēr pieteicējiem vienlaikus jāreķinās arī ar to apstākli, ka Kopienas dizainparauga reģistrācijas ekonomiskā nozīmība izraisa daudz lielāku uzmanību (nekā nacionālā reģistrācija) no to personu puses, kuras vēlētos to apstrīdēt. Turklāt, salīdzinājumā ar nacionālo reģistrāciju, ir daudz lielāka iespēja, ka šādas personas atradīs pierādījumus, lai pamatotu Kopienas dizainparauga atzīšanu par spēkā neesošu. Kādā no ES valstīm var pastāvēt agrāks reģistrēts dizainparaugs vai ar autortiesībām aizsargāts darbs. Kopienas dizainparaugu apstrīdēt var vai nu tieši ITSB, vai arī jebkuras dalībvalsts tiesā, taču tiesā – vienīgi pretprasības veidā, gadījumos, kad Kopienas dizainparauga īpašnieks vērsas ar prasību pret domājamo pārkāpēju. Latvijas dizaineram, kas mēģinātu apstrīdēt citas personas vēlāku Kopienas dizainparaugu, jāreķinās ar nopietniem izdevumiem.

[47] **Nereģistrēts dizainparaugs.** Svarīgs aspekts dizainparaugu aizsardzībā ir tas, ka jau minētā *Kopienas dizainparaugu regula* paredz arī dizainparaugu aizsardzību bez reģistrācijas. Nereģistrētam Kopienas dizainparaugam ir liela radniecība ar autortiesībām. Tas nozīmē, ka dizainparaugu bez jebkādam formālām aktivitātēm, automātiski atzīst par spēkā esošu visā ES (protams, ja vien tas atbilst iepriekš raksturotajiem novitātes un individuālā rakstura kritērijiem un neietilpst izņēmumos), tiklīdz tas ES teritorijā ir pirmoreiz izpausts sabiedrībai (laists tirgū, izstādīts vai publicēts). Nereģistrēta dizainparauga aizsardzība gan ir ierobežota: to aizsargā tikai trīs gadus kopš izpaušanas dienas un tikai pret kopēšanu. Tātad pārkāpuma gadījumā pašam prasītājam (tiesīgajai personai) jāpierāda, ka pārkāpēja izmantotais dizainparaugs ir radies, izmantojot

zināšanas par prasītāja neregistrēto dizainparaugu. Tādējādi neregistrētā Kopienas dizainparauga pastāvēšana ir gan zināms mierinājums, ja reģistrācija ārvalstīs iznāk par dārgu, taču nekāds drošais glābšanas riņķis tas nav. Tiklīdz paies trīs gadi, ES valstīs jebkurš varēs ražot tādu pašu izstrādājumu. Bet varbūt kāds pamanīsies to darīt jau agrāk, dizainparaugu tā modificējot, lai grūti pārņemst aizguvumu.

[48] **Starptautiskā reģistrācija.** Ja izstrādājumu paredzēts eksportēt ārpus ES valstīm, jāizmanto dizainparaugu starptautiskās reģistrācijas sistēma, tātad jau minētais *Ženēvas akts*. Dizainparaugu starptautiskās reģistrācijas būtība ir tiesību vienlaicīga un vienkāršota iegūšana visās tajās starptautiskā līguma dalībvalstīs, kuras pieteicējs norāda pieteikumā. Šobrīd *Ženēvas akta* līgumslēdzējas puses ir 37 valstis un teritorijas. Pieteikumu iesniedz Pasaules Intelektuālā īpašuma organizācijas (WIPO) Starptautiskajam birojam (Ženēvā, Šveicē), un tas var attiekties arī uz Latviju. Nav prasības, lai pieteicējs būtu iepriekš ieguvis aizsardzību savā dalībvalstī. Pieteikums jā sagatavo angļu vai franču valodā. Reģistrācijas izmaksas sastāv no pamatmaksas (šobrīd 397 Šveices franki, CHF), publikācijas maksas (sākot ar CHF 17) un papildmaksām par katru norādīto teritoriju (CHF 42, 60 vai 90; dažām dalībvalstīm ir individuālas maksas). Aprēķiniem ērti izmantot izmaksu kalkulatoru *Industrial Designs Fee Calculator*, kas atrodams WIPO mājaslapā (<http://www.wipo.int/hague/en/fees/calculator.jsp>). Arī starptautiskajā pieteikumā ir izdevīgi apvienot vairākus dizainparaugus. Starptautiskā reģistrācija formāli tiek ierakstīta vienā reģistrā, bet pēc būtības tā sastāv no daudzām atsevišķām tiesībām tajās dalībvalstīs, kas norādītas pieteikumā. Katras valsts rūpnieciskā īpašuma iestāde izskata starptautiskās reģistrācijas atbilstību šīs valsts likuma prasībām. Dizainparauga aizsardzība var tikt atteikta (vai vēlāk tiesā apstrīdēta) katrā norādītajā valstī atsevišķi. Starptautiski reģistrēto dizainparaugu aizsardzības atteikumi gan gadās ļoti reti. Taču, ja kādā valstī tiks konstatēts, ka attiecīgajam dizainparaugam nav novitātes, jādoma, arī citās dalībvalstīs var sekot tiesību zaudēšana ar šo pašu pamatojumu. *Ženēvas akta* dalībvalstis ir, piemēram, Igaunija, Lietuva, Polija, Vācija, Ukraina, bet tam nav pievienojušās Krievijas Federācija, Baltkrievija. Toties kopš 2008.g. tam ir pievienojušies ES (papildmaksa par attiecinājumu uz ES ir CHF 103; kopā ar pamatmaksu – CHF 500). Tāpēc var izmantot dažādas kombinētas iespējas, ko sniedz starptautiskā un Kopienas dizainparaugu reģistrācijas sistēma, skatoties pēc izmaksām un citiem apsvērumiem. Sarežģītākos gadījumos noteikti iesakām griezties pie patentpilnvarniekiem, lai izvēlētos pareizo rīcību.

TIESĪBU ĪSTENOŠANA UN STRĪDU IZSKATĪŠANA

[49] **Var pabaidīt.** Izņēmuma tiesību realizācija jeb tiesību īstenošana ir tiesību īpašnieka vēršanās pret domājamo pārkāpēju, izmantojot attiecīgās likuma normas. Ja autors, tā tiesību pārņēmējs vai dizainparauga īpašnieks konstatē, ka parādījies analogs vai no viņa tiesībām acīmredzami atvasināts dizaina risinājums, pirmais, ko var darīt, ir – brīdināt attiecīgo personu par iespējamo tiesību pārkāpumu un tiesību īpašnieka nodomu vērsties pret viņu tiesā. Gadās, ka persona tiešām nav zinājusi, ka tās darbības ir nelikumīgas, un pārtrauc pārkāpumu. Šāda brīdinājuma saņemšanas faktu parasti uzskata par papildu pierādījumu tiesā, nosakot pārkāpēja vainu, ja viņš pēc tam turpinājis pārkāpuma darbības. Tomēr var būt situācijas, kad brīdinājumam ir nevēlamas sekas: pārkāpuma preces (attiecīgie izstrādājumi) var pazust no tirgus un vairs nebūs pierādījumu, lai sāktu tiesvedību, bet tiesiskās personas stāvoklis tirgū no konkurenta rīcības ir jau nelabojami cietis. Brīdinājuma marķējums uz izstrādājuma vai tā iepakojuma par autortiesībām (aplī ietverts burts „C”) vai par dizainparauga reģistrāciju (aplī ietverts burts „D”) ļauj atrast kontaktus ar tiesīgo personu, lai, piemēram, saņemtu izmantošanas licenci, tomēr strīdā ar pārkāpēju tiem lielas juridiskas nozīmes nav.

[50] **Jāmeklē palīgi un jātiesājas.** Brīdinājums var nelīdzēt. Joprojām izplatīts ir priekšstats, ka tiesāšanās ir sliktākais veids, kā kārtot attiecības; tas sasaucas arī ar zināmu sabiedrības neuzticēšanos Latvijas tiesu sistēmai. Tomēr īpašuma strīdu mērķtiecīgākais risinājums ir un paliek civilā tiesvedība, un tas ir vispārāzīts arī attiecībā uz intelektuālo īpašumu. Protams, lai uzsāktu tiesvedību, ir jābūt pārliecībai par savas pozīcijas pamatotību un vajadzīgi pierādījumi. Lai

visu izdarītu pareizi un panāktu rezultātu, visdrīzāk, nevarēs iztikt bez juridiskiem pakalpojumiem. Dizainparaugu strīda gadījumā profesionālo jautājumu, rūpnieciskā īpašuma tiesību labākas pārzināšanas dēļ iesakām vērsties pie patentpilnvarniekiem, izvēloties aģentūru, kam ir šādas tiesāšanās pieredze. Autortiesību strīdos un sarežģītās tiesvedībās noder advokāta padoms. Ar attiecīgu pilnvaru var šīs personas iecelt par saviem pārstāvjiem lietā.

[51] **Kur un kas drīkst?** Atsevišķs jautājums ir strīdu piekritība tiesai. Autortiesību strīdus pirmajā instancē izskata rajona tiesas. Parasti tā būs rajona tiesa pēc atbildētāja (domājamā pārkāpēja) dzīvesvietas, ja tā ir juridiska persona – pēc tās atrašanās vietas. Turklāt autortiesību subjektiem, iesniedzot prasību tiesā, ir priekšrocība – tie ir atbrīvoti no attiecīgās valsts nodevas samaksas. Cita lieta – dizainparaugu strīdi. Tos kā pirmā instance izskata Rīgas apgabaltiesa; tā izskata arī Kopienas dizainparaugu pārkāpuma lietas, ja pārkāpējs ir Latvijas persona. Secināms, ka, ja prasītājs grib balstīties vienlaikus gan uz dizainparauga tiesībām, gan autortiesībām, jāvēršas uzreiz Rīgas apgabaltiesā. Papildu apsvērums: ja prasītājs – dizainparauga īpašnieks – ir nevis dizainers, bet viņa tiesību pārņēmējs, tad, lai prasību sekmīgi pamatotu arī ar autortiesībām, jābūt attiecīgam līgumam arī par autortiesību pāreju prasītājam, tiesvedībā jāpiedalās arī dizaineram vai arī – prasītājam vajadzīga attiecīga pilnvara no dizainera. Prasību var iesniegt vai lietā piedalīties arī licenciāts, ievērojot īpašus noteikumus (*Dizainparaugu likuma* 48.panta trešā daļa, 43.panta astotā daļa).

[52] **Speciāli procesuālie noteikumi.** Kopš pirms trim gadiem Latvijas likumos tika īstenota īpaša ES direktīva, pārkāpumu gadījumos piemēro vienotus noteikumus, kas attiecas uz visiem intelektuālā īpašuma tiesību veidiem (*Civilprocesa likuma* 30.² nodaļa, 250.⁸–250.¹⁷ pants, kā arī 100.panta trešā daļa). Šīs normas dod papildu iespējas pierādījumu ieguvei un nodrošināšanai un paredz noteiktus tiesas pasākumus un nolēmumus šādās lietās. Pat pirms lietas izskatīšanas pēc būtības un, kad ir pamats, pat nepaziņojot atbildētājam, var noteikt t.s. pagaidu aizsardzību – apķīlāt pārkāpuma preces, uzlikt pienākumu atsaukt tās no tirgus, aizliegt pārkāpējam un tā starpniekiem veikt noteiktas darbības. Var pieprasīt informāciju par pārkāpuma preču izcelsmi un izplatīšanas apstākļiem no atbildētāja, pārkāpuma preču izplatītājiem un citām pārkāpumā iesaistītajām personām. Tiesa var pārtraukt un aizliegt prettiesiskās darbības, noteikt, ka jāatjauno agrākais stāvoklis, var iznīcināt pārkāpuma preces. Var pārtraukt pat darbības, kas ir tikai gatavošanās intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumam. Ja pārkāpums nav nejaušs, t.i., ja konstatē personas vainu, tiesību īpašnieks var prasīt gan radīto zaudējumu, gan morālā kaitējuma atlīdzību. Zaudējumus aprēķinot, var ņemt vērā pārkāpēja negodīgi gūto peļņu. Zaudējumu atlīdzības apmēra noteikšana sagādā grūtības arī citās valstīs, kur pieredze šajos jautājumos ir daudz lielāka. Paredzēta iespēja to noteikt pēc attiecīgā darba izmantošanas atļaujas (licences līguma, licences) tirgus cenas, taču šāda paņēmiena piemērošanu var kavēt tas, ka licenču tirgus Latvijā ir visai neattīstīts.

[53] **Vēl daži noteikumi par strīdiem dizaina jomā.** Viens no dizainparauga īpašnieka vai attiecīgu autortiesību īpašnieka tiesību realizācijas veidiem ir arī vērsšanās pret citas personas līdzīgu, bet vēlāku dizainparauga reģistrāciju. Kā jau minēts, šādu reģistrāciju var apstrīdēt pat administratīvi, ja triju mēnešu laikā kopš oficiālās publikācijas pret to iesniedz iebildumu Patentu valdē. Ja Patentu valdes Apelācijas padomes lēmums neapmierina, to pārsūdz administratīvajā tiesā. Turpretī, ja šādu reģistrāciju apstrīd vēlāk, civilprasību izskata vispārējās jurisdikcijas tiesā. Pastāv bažas, ka tādējādi var veidoties divējāda tiesu prakse, turklāt administratīvās tiesas uzdevums nav izskatīt strīdu pēc būtības, bet galvenokārt izvērtēt, vai iestāde lēmusi pareizi. Tāpēc nākotnē paredzēts šo kārtību grozīt. Ja trešās personas dizainparauga reģistrācija tikusi atzīta par spēkā neesošu civilprasības vai administratīvajā kārtībā, bet tirgū ir arī attiecīgi trešās personas izstrādājumi, skaidrs, ka ir labs pamats ierosināt pārkāpuma lietu. Der zināt, ka abus šos prasījumus (atzīt dizainparaugu par spēkā neesošu, izbeigt dizainparauga nelikumīgu izmantošanu) var apvienot vienā civilprasībā. Noteiktos gadījumos civilprasību dizaina aizsardzības jomā var pamatot arī ar *Konkurences likuma* noteikumiem, piemēram, cita tirgus dalībnieka preču ārējā izskata vai iepakojuma atdarināšanu pieprasot atzīt par negodīgas konkurences aktu (18.panta trešās daļas 2.punkts).

[54] **Kriminālietas.** Sadaļā par autortiesībām jau minējām, ka Latvijā reizēm pārspilē ar mēģinājumiem intelektuālā īpašuma lietās piemērot krimināltiesību normas. Kriminālpārkāpuma vai nozieguma kvalificēšanai ir nepieciešams konstatēt likumā paredzēto noziedzīga nodarījuma sastāvu (likumā paredzēto tā objektīvo un subjektīvo pazīmju kopumu), bet intelektuālā īpašuma pārkāpumu gadījumos to konstatē reti. Uz strīdiem dizaina jomā vistiešāk attiecas šādas Krimināllikuma normas: 147.pants „Izgudrotāja un dizainera tiesību pārkāpšana”; 148.pants „Autortiesību un blakustiesību pārkāpšana”; 149.pants „Nelikumīgas darbības ar autortiesību un blakustiesību objektiem”; 206.pants „Preču zīmes, citas atšķirības zīmes un dizainparauga nelikumīga izmantošana”. Maksimālie sodi šajos gadījumos ir brīvības atņemšana līdz pieciem gadiem vai naudas sods līdz divsimt minimālajām mēnešalgām. Kā papildsodus var noteikt mantas konfiskāciju un uz laiku atņemt tiesības veikt uzņēmējdarbību. Par darbībām organizētā grupā draud brīvības atņemšana pat līdz septiņiem gadiem.

* * *

[55] **Ne tikai zinīšiem.** Ja kāds tiešām iespējis izlasīt līdz šai vietai, tas jau par intelektuālo īpašumu zina diezgan daudz. Tomēr neapgalvosim, ka vienmēr ir viegli uztvert, kā kādi likuma noteikumi attiecas uz konkrētu gadījumu. Dizaineriem var rasties specifiski jautājumi par īpašām situācijām. Gribu dizainerus iedrošināt: uzdodiet Patentu valdes speciālistiem savus jautājumus par dizaina aizsardzību. Vislabāk to darīt, atnākot pie mums uz konsultāciju, bet vēlams tikšanos sarunātiepriekš, lai būtu droši, ka vajadzīgais darbinieks būs sastopams. Ja jautājums ir par dizainparauga pieteikuma sagatavošanu reģistrācijai Latvijā, Kopienas dizainparaugam vai starptautiskajai reģistrācijai, jāvēršas pie galvenās ekspertes dizainparaugu jautājumos Asjas DIŠLERES (tālr. 67099641). Ja jautājums būs specifiskāks, attiecībā uz tiesību piemērošanu vai tamlīdzīgiem aspektiem, to var uzdot Preču zīmju un dizainparaugu departamenta direktorei Dacei LIBERTEI (tālr. 67099610), Juridiskās nodaļas vadītājai Ievai VIĻUMAI (tālr. 67226054) vai man (tālr. 67099609). Ciktāl vien spējam saprast, cenšamies godīgi atbildēt. Reizēm grūtāk ir atbildēt uz e-pasta vēstulēm. Gadās, ka jautājums ir tik atrauts no konteksta vai neskaidri uzdots, ka atbildes vietā būtu jālasa vai jāraksta vesela lekcija. Aci pret aci satiekoties, tomēr vieglāk uzminēt, tieši kas dizaineram vajadzīgs, un noskaidrot detaļas. Vēl labāk, ja redzam konkrētu zīmējumu vai foto. Dizaineriem vajadzētu ticēt, ka Patentu valdes darbinieki šādā konsultācijā redzēto vai dzirdēto nenodod tālāk.

(c) Jānis Ancītis, Latvijas Republikas Patentu valde, 2010